

УДК 94(477.8)

Футала В. П.,

д.і.н., проф. кафедри нової та новітньої історії України, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, м. Дрогобич

ГЕЛЕЙ С. ПРО ІДЕЇ, ГЕРОЇВ І ПОЛІТИКУ. ВИБРАНІ СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ. – ЛЬВІВ: ВИД-ВО ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, 2016. – 928 С.

Futala V. P.,

Doctor of History, Professor, Head of Department of Modern and Contemporary History of Ukraine, Ivan Franko State Pedagogical University in Drohobych, Drohobych

HELEJ S. ABOUT IDEAS, OF HEROES AND POLITICS. SELECTED ARTICLES AND REPORTS. – LVIV: PUBLISHING HOUSE LVIV TRADE AND ECONOMIC UNIVERSITY, 2016. – 928 P.

Восени 2016 р. побачила світ чергова, понад 900-сторінкова книга відомого українського вченого-гуманітарія і громадського діяча, професора Степана Гелея. Цей фоліант складається з 9-ти розділів: 1. З історії України, української культури та духовності. 2. З історії української політичної думки. 3. З історії економічного розвитку Галичини та української кооперації. 4. Історичні нариси про діячів української кооперації. 5. Статті в Енциклопедії сучасної України. 6. Статті в Енциклопедії Львова. 7. Інтерв'ю. 8. Рецензії. 9. Відгуки на дисертації. Кращому розумінню творчого задуму автора сприяє вступне слово професора Володимира Кондратюка. Однак з огляду на зміст, характер і концептуальну наповненість публікації С. Гелея, на наш погляд, можна поділити на: 1) теоретико-методологічні; 2) конкретно-історичні та історіографічні; 3) політологічні. Тому аналіз книги здійснимо саме за такою схемою.

Збірник відкривається циклом статей про феномен української національної ідеї. І це не випадково, адже питання національної ідеї посідає провідне місце в концепції українського державо- і націєтворення. Державні діячі, науковці та публіцисти звертаються до неї з метою обґрунтування власного бачення минулого, сучасного стану та перспектив подальшого розвитку незалежної Української держави.

У статті "Національна ідея в духовному світі українського народу" автор простежив процес становлення і розвитку української національної ідеї, її основні форми в історії політичної думки в Україні. Звертаючи свій погляд у минуле, учений зазначив: "Т. Шевченко на Великій Україні, а М. Шашкевич на Західній Україні виконали покладене на них долею історичне призначення – пробудити свій народ і вдихнути в нього віру в його воскресіння. Цю ідею підхопив І. Франко..." (с. 21). Але наскільки є актуальною національна ідея сьогодні, коли українці мають свою суверенну державу? На це питання С. Гелей дав таку відповідь: "Формування нової української нації відбувається на принципах державності, а не етнічності, ми і сьогодні не відмовляємося від національних пріоритетів, які властиві сучасним розвиненим демократичним державам, не відмовляємося від українського відродження, рішуче заперечуючи при цьому космополітизм" (с. 22).

Українська національна ідея у баченні С. Гелея – поняття багатовимірне. Це, насамперед, гармонійне поєднання етноісторичних цінностей з громадянськими, моральними, гуманістичними цінностями. Іншими словами: єдність людського і національного – це ідеал українського державницького мислення і національної світоглядності. Але при цьому, вважає автор, треба пам'ятати і про соціальний чинник, бо ще І. Франко вказував на поєднання національного і соціального інтересів людей, на "тісний і нерозривний зв'язок політики з жолудком". А тому, констатує С. Гелей, демократична держава не може ігнорувати права особи, громадянина, власника, пріоритету особистості над колективом. Тільки тоді, коли боротьба за свободу і права особистості будуть іти нероздільно, "українська ідея" буде мати реальний смисл, а українська нація закріпить назавжди статус незалежної держави (с. 24).

Автор не оминув увагою й такий важливий фактор живучості української національної ідеї, як християнський світогляд українців. Саме він завжди підтримував національну ідею, український патріотизм. Саме він був і залишається потужним джерелом духовного творення, самопізнання особи і самоствердження держави (с. 24).

Цей погляд учений розвинув у статті "Хресна дорога Української Церкви", яка відкриває п'яту книгу унікального видання – "У боротьбі за волю України. Спогади, життєписи, документи, матеріали" (Львів, 2006). Квінтесенцією його розмірковувань є думка про те, що в часи найважчих випробувань Українська Церква "залишалася Берегинею не лише релігійного духа, а й національної ідентичності" (с. 34). Майбутнє київського православ'я С. Гелей бачить у створенні єдиної помісної церкви в Україні, що дасть можливість зруйнувати найсильніший форпост "російського світу" в Україні і сконсолідувати націю. "Єдина Українська Православна Церква, твердить автор, означає повернення до традиційних основ київського християнства і сприяє наближенню того часу, коли національні церкви об'єднуються в єдину Християнську Церкву на українських землях. Це, своєю чергою, приведе до того, що Українська Церква буде найбільшою серед усіх православних об'єднань, стане фактичним лідером у східно-християнському світі" (с. 49).

У доповіді "Про завдання української інтелігенції на сучасному етапі", виголошеній 17 вересня 2009 р. на загальних зборах Львівського відділення Конгресу української інтелігенції, С. Гелей розглянув проблематику української ідеї в контексті буття провідної верстви українського соціуму: національна еліта є носієм національної ідеї, цим вона відрізняється від бюрократично-номенклатурної верстви. "Якщо інтелігенція справді хоче бути совістю народу, а не охлосу, висновував автор, вона має не лобіювати якісь окремі суспільні потреби, а представляти потреби нації в цілому" (с. 124). Світоглядний зміст має й така думка: "[...] Інтелігенція для виконання своєї місії може й повинна, спираючись на філософію людиноцентризму, використовувати і мораль, і знання, і інтелект, і владу для досягнення єдиної мети – виховання української людини. Тільки така людина може гідно виконати величні завдання – творення й розбудови нової України" (с. 124).

Як відомо, процес усвідомлення української національної ідеї відображався в політичній поезії Тараса Шевченка. Цьому питанню С. Гелей присвятив низку статей: "Українська ідентичність у поетичній творчості Тараса Шевченка і російська цензура", "Тарас Шевченко – творець національної ідеї, натхненник української незалежності (історіографічний аспект)", "Тарас Шевченко і Галичина", "Тарас Шевченко – найбільший політичний поет України. Доповідь на Урочистій академії викладачів, студентів та співробітників Львівської комерційної академії, присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Шевченка 20 березня 2014 р.". На переконання дослідника, Т. Шевченко належав до тої частини української патріотичної еліти, яка, опираючись на широку соціальну базу селянства, козацтва, міщанства, почала творити свій світ з власною історією, мовою, літературою, своїми традиціями та символами, що увиразнювали б національну ідентичність України (с. 176). С. Гелей цілком справедливо розглядає Т. Шевченка як духовного батька сучасної української людини, як предтечу українського майбутнього, як автора національного імперативу – основної ідеї, що формує український спосіб мислення (с. 177). Доконаним фактом є і те, що духовна спадщина Т. Шевченка мала і нині має велику етноконсолідуючу силу, позитивно впливала і впливає на формування психології соборності української нації (с. 235).

Українську національну ідею активно розвивали з різних соціально-філософських і суспільно-політичних позицій М. Грушевський, М. Драгоманов, І. Франко, Д. Донцов, В. Липинський та ін. Однак, на думку С. Гелея, Т. Шевченко "зробив для відродження і становлення сучасної української нації чи не більше з будь-якого українського політичного діяча чи теоретика політика, відродив у ній національну самоповагу та прагнення до самостійного державно-політичного існування" (с. 237). Про значення Шевченкового слова тепер і про його невмирущість С. Гелей висловився так: "Шевченкова концепція вільної, незалежної України по сьогоднішній день залишається актуальною, як актуальними є всі твори, що змальовують систему бюрократичного імперського керівництва... Розпад Російської імперії, передбачений ще Т. Шевченком, не завершився, як не завершилося залежне від цього розпаду українське національне відродження, бо знову життя (вже вкотре) виносить на поверхню ті ж проблеми, які так і залишилися невирішеними ще від часів Шевченка, а його пророче слово, як і тоді, вселяє надію на досягнення справедливості" (с. 240).

С. Гелей зарекомендував себе добрим фахівцем у царині регіональної історії. Як уродженець Рогатинщини він зацікавився, передусім, історичним минулим саме цього краю. У статті "Українська гімназія в Рогатині на етапі становлення і розвитку навчально-виховного процесу. 1909–1914 роки" (написана у співавторстві з А. Прокопом) представлено історію навчального закладу у контексті суспільно-політичного і культурного життя Галичини початку ХХ ст. Авторська увага прикута до потужного громадського руху за створення української гімназії, навчально-виховного процесу, учительського та учнівського контингентів, фінансового стану освітнього закладу. На фоні широкого історичного полотна яскравими барвами змальовано образи директора гімназії М. Галушинського та низки педагогів – М. Угриня, А. Лотоцького, І. Крип'якевича, Г. Мартинця та ін. (с. 72–83). У підсумку автори дійшли висновку, що викладацький колектив

Рогатинської гімназії був високопрофесійним та прогресивним, відзначався високою національною свідомістю, активно працював над удосконаленням навчально-виховного процесу, організацією шкільного самоврядування, впровадження найпростіших форм учнівської кооперації та ін. (с. 84). Свідченням могутнього патріотичного пориву українців є наведені у статті порівняльні дані про кількість учнів у Рогатинській польській гімназії ім. цісаря Франца-Йосифа, що була створена зусиллями місцевої влади у тому ж 1909 р., та української приватної гімназії. Так, якщо в 1912/13 н. р. у першій навчался 209 учнів, з яких 180 визнавали своєю рідною мовою польську, то у другій тоді завершило навчання 647 гімназистів (с. 94–96).

Ведучи мову про місце і роль Рогатинської гімназії в національно-культурному житті галицьких українців, дослідники резонно ствердили, що її духовний та моральний потенціал "дав змогу виховати й підготувати провідну верству інтелігенції, яка спричинилася до культурно-громадського й господарського розвитку західноукраїнських земель" (с. 112).

У статті "Татарські набіги на Рогатинську землю в кінці XV – XVII століттях" С. Гелей простежив хронологію загарбницьких походів кримських татарів на Рогатинщину, показав їх жахливі господарські й демографічні наслідки для українського населення краю, торкнувся питання про місце і роль дружини турецького султана Сулеймана I Пишного, уродженки Рогатина Роксолани (Анастасії Лісовської) у світовій історії. На думку автора, Роксолана принесла в Османську імперію ренесансний, гуманістичний дух вільних взаємин чоловіка і жінки зі звичаїв Великого князівства Литовського (с. 281). С. Гелей погоджується з висловленою В. Грабовецьким, Я. Дашкевичем, Я. Кісем та іншими дослідниками думкою, що в час, коли Роксолана була дружиною Сулеймана I, зменшилася кількість руйнівних нападів татарських орд на українські землі. Цей висновок базується на документальних матеріалах. Так, у XVI ст. джерелами зафіксовано щонайменше 69 нападів упродовж 63 років. Із цієї кількості походів на першу чверть XVI ст. припадає 23, а на 20–50-ті роки (час перебування Роксолани у Стамбулі) – лише 9. У семи випадках татарські, турецькі і волоські загони зазнали поразки. Решта 37 нападів припадає на другу половину XVI ст., після смерті Хуррем Хасеке (с. 282–283).

С. Гелей виявив талант і в дослідженні церковно-релігійної тематики, про що засвідчує вартісна розвідка "Соціальний статус та матеріальний стан церкви у XIX столітті. (На матеріалах Вербилівської парафії Рогатинського деканату)". На відміну від І. Франка, який у статті "Попи і економічне положення українського народу в Галичині" в основному акцентував на "попівське здирання", С. Гелей показав: ні платня від австрійського уряду, ні прибутки з ґрунту, ні винагорода від парафіян за обрядові послуги – т. зв. "juga stolae" – не могли повністю забезпечити нормальне життя священикам та їхнім сім'ям. Лише деякі з них жили в достатку. Особливо нестерпним було життя родини священика після смерті годувальника. Така ситуація спонукала духовенство організувати фонд вдів і сиріт священиків, який мав би, бодай частково, вирішити цю складну проблему (с. 300–303).

Інший напрям наукових студій С. Гелея – історія української кооперації. Блок публікацій (а їх у збірнику близько 40) відкриває стаття про перше споживче товариство в Галичині "Народна торгівля". Автор довів, що ця спілка була найбільшою споживчою кооперацією 1-го ступеня, мала свої філії і склади по всій Західній Україні. Якщо у 1924 р. "Народна торгівля" об'єднувала 5 481 членів, а в 1935 – 6 247 (у т. ч. 428 кооперативів), у 1937 – на всіх її 6 443 члени було 5 837 фізичних осіб, 86 міських споживчих кооперативів, 271 сільський закупочно-збутовий кооператив. Це свідчило про те, констатував дослідник, що "Народній торгівлі" належала велика роль у справі розвитку українського "третього стану", провідною ідеєю якого було "створення індустріального крамарства" (с. 417).

Зародження і розвиток економічної освіти в Галичині висвітлено у статтях "З історії торговельної та кооперативної освіти в Галичині" та "Просвіта і кооперативний рух у Галичині". З'ясовано, що фахова торговельна освіта в національному регіоні України бере свій початок від 1817 р., коли було засновано реальну школу у Львові. Спеціалістів для торговельних та промислових приватних, кооперативних і державних організацій готували мандрівні інструктори, короткотермінові курси і практика в закладах "Народної торгівлі", господарські гуртки, що їх з початку XX ст. створювали при філіях товариства "Сільський господар", засновані "Просвітою" дворічна торговельна школа у Львові (1911) і господарська школа для дівчат в Угерцях Винявських (1912). Найпоширенішими в міжвоєнний період були трирічні торговельні школи. Тоді ж вищу торговельну освіту в Галичині давала Вища школа закордонної торгівлі у Львові. Як слушно зауважив автор, важливим результатом подвижницької праці "Просвіти" було виникнення в краї розгалуженої мережі українських економічних закладів кооперативного типу. А наступним її кроком стала навчально-господарська діяльність (с. 431–432).

Духовною основою економічного розвитку української Галичини було греко-католицьке духовенство. Ця теза С. Гелея пронизує всю статтю "Для загального добра. Вплив Української Греко-Католицької Церкви на становлення та розвиток кооперативного руху в Галичині". Відомими кооператорами, як показав історик, стали отці Степан Качала, Данило Тинячкевич, Теодор Цегельський, Степан Городецький та багато інших. У 1926 р. серед 1 460 українських кооперативів було 646 або 44,2%, в яких до складу надзірних рад чи дирекцій входили греко-католицькі священики. На думку С. Гелея, така висока участь духовенства у керівництві кооперативним рухом була зумовлена: 1) браком кваліфікованих кадрів; 2) структурою українського суспільства, в якому переважало сільське населення; 3) практикою священницького господарювання; 4) тісним зв'язком кліру з національним рухом (с. 445).

У статті "Кооперативний рух в Галичині кінця XIX – першої половини XX століття. На матеріалах Рогатинського повіту" автор довів, що західноукраїнська кооперація досягла найбільших успіхів у міжвоєнний період XX ст. Підтвердженням цього є, зокрема, те, що на початок 1930-х рр. Ревізійний союз українських кооперативів став найбільшим кооперативним об'єднанням у Польщі. Під його підпорядкуванням перебувало 26,3% загальної кількості кооперативів, хоча українці становили лише 11% населення. Водночас п'ять польських ревізійних союзів об'єднували лише 61% кооперативів (с. 519).

Внесок чільних кооператорів у боротьбу за українську державність представлено у статті "Українські кооперативні діячі Західної України – учасники Першої світової війни та Української національної революції". Автор зосередив свій погляд передусім на постаті Костя Левицького, згодом висвітлив діяльність Зиновія Пеленського, Іллі Витановича, Романа Смаль-Стоцького, Андрія Палія, Євгена Храпливого, Дениса Коренця. Не оминув увагою громадську діяльність представниць українського жіноцтва – Олени Степанів, Ольги Бачинської, Іванки Блажкевич, Константини Малицької. Підбиваючи підсумок, дослідник вказав на те, що саме в часи великих випробувань українське населення виявило несподівано високу моральну силу. В його середовищі формувался новий тип лідерів свідомих своїх цілей, з ідеалістичною сміливістю, почуттям відповідальності за власні слова і вчинки, готовністю віддати життя за національну справу (с. 554).

Слід зауважити, що біографічний метод дослідження є одним із провідних у творчій лабораторії С. Гелея. Це засвідчують четвертий, п'ятий і шостий розділи його книги. Саме тут зібрано й науково осмислено найбільшу кількість емпіричних даних про діячів української кооперації – Степана Федака, Омеляна Сасвича, Миколу Заячківського, Йоахима Волошиновського, Кузьму Безкровного, Михайла Холевича, Андрія Качора та ін.

Багатством фактологічного матеріалу та глибоких узагальнень позначена стаття "Українська кооперація в Галичині у період між світовими війнами". Основні аспекти розвідки такі: стан української кооперації після закінчення Першої світової війни, політика польської влади щодо української кооперації (переслідування українських кооперативів на початку 1920-х рр., брутальне нищення українських кооперативів під час "пацифікації" Галичини 1930 р. та ін.), особливості українського кооперативного руху, динаміка зростання кількості кооперативів та їх соціальний склад, поширення кооперативних знань, пропаганда кооперативних ідей засобом друкованого слова. Останнє питання знайшло відображення й у спеціальній статті – "Кооперативна преса України у першій половині XX ст.". Як і в попередніх публікаціях незмінною залишається авторська концепція: "Українська кооперація... привчала селян до товарно-грошових відносин, прилучала до новітніх технологій та передових європейських методів господарювання... Пробудивши приспані можливості селянства до розвою масової господарської культури вона спонукала українців реалізувати свої творчі можливості у розбудові національного життя" (с. 608).

Частина праць С. Гелея присвячена питанням проблемної історіографії. Так, у доповіді "Гуманітарні науки в дослідженнях Наукового товариства імені Шевченка", виголошеній 14 жовтня 2014 р. на пленарному засіданні Міжнародної наукової конференції з нагоди 140-річчя НТШ, автор простежив тематику українознавчих досліджень історико-філософської та філологічної секцій НТШ від початку XX ст. дотепер, показав соціокультурні умови розвитку україністики та персональний внесок учених у вивчення історичного минулого України. Найбільше уваги звернув на наукову працю найактивніших діячів НТШ до Першої світової війни – М. Грушевського, І. Франка та В. Гнатюка. Ведучи мову про видавничу діяльність НТШ, С. Гелей відзначив таке: від 1873 до 1939 рр. Товариство надрукувало 1 172 томи різних видань, що стали "золотим фондом" української науки. Найважливішими були публікації в галузі суспільних наук (праці М. Грушевського, І. Джиджори, І. Крип'якевича, І. Кривецького, М. Кордуби, С. Томашівського), з філології та літературознавства (І. Франка, М. Возняка, О. Огоновського, К. Студинського, М. Деркач-Футрак), з

етнографії, фольклористики та мистецтвознавства (В. Гнатюка, М. Зубрицького, Ф. Колесси, В. Шухевича), з антропології (Ф. Вовка, І. Раковського) та ін. (с. 259).

Автор показав, що, попри наявність великої кількості академічних установ та університетів у незалежній Україні, НТШ і надалі залишається авторитетною громадською науковою інституцією. Носіями її традицій стали Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич, О. Купчинський, М. Крикун та ін. Передусім заслуговує на схвалення наукова діяльність Я. Дашкевича, який, за словами автора, був символом незламності і належав до того кола науковців, хто довгий час визначав інтелектуальний простір Львова (с. 266). На переконання С. Гелея, вчені-гуманітарії за 140 років зробили вагомий внесок у розвиток наукових знань про Україну, її етнос, культуру, мову, історію, літературу. Вони були не тільки гідними представниками української наукової думки, а й важливою ідейно-світоглядною опорою національно-визвольного руху (с. 269).

С. Гелей досягнув успіхів і в такій ділянці наукового пошуку, як інтелектуальна біографія історика. Зокрема, він простежив життєвий шлях, наукову, науково-організаційну, педагогічну й громадську діяльність О. Купчинського та Ю. Сливки. Перший для С. Гелея – "виразник національної дослідницької традиції Івана Крип'якевича та Лукії Гуменецької... взірць щирості й відданості Україні, українській науці та культурі" (с. 161). В особі Ю. Сливки автор також бачить "визначного українського історика, політолога, педагога, блискучого публіциста, який збагатив науку знанням про Україну – про її витоки, еволюційний розвиток" (с. 316).

Перу С. Гелея належить низка рецензій на різні за інформаційними ознаками та цільовим призначенням наукові видання, а саме: на монографії С. Злупка "На чатах рідної землі: Євген Храпливий – учений, організатор, патріот" (Львів, 1999), Ю. Киричука "Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика" (Львів, 2002), П. Кузика "Націоналізм і шовінізм у міжнародних відносинах" (Львів, 2003), О. Калакури "Поляки в етнополітичних процесах на землях України в ХХ столітті" (К., 2007), Т. Оніпко "Торговельна діяльність споживчої кооперації України в період НЕПу. Історико-економічний аспект" (Полтава, 2010), на збірники "Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р. Збірник документів і матеріалів" (Львів; Київ, 2001), "Євген Олесницький. Сторінки з мого життя" (Львів, 2011), "Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Збірник документів і матеріалів" (К., 2013), на енциклопедичне видання "Наукове товариство імені Шевченка. Т. І. А – Бібл" (Львів, 2012). У кожному окремому випадку вчений продемонстрував обізнаність в темі, дав об'єктивні оцінки рецензованих публікацій, показав їх значення для сьогодення. Наприклад, рецензію на збірник "Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії..." він завершив такими словами: "[...] Опубліковані ... документи переконливо доводять, що мова і культура були й залишаються головними чинниками формування та функціонування української національної ідентичності, що боротьба за українську мову – це боротьба за українську владу... Відповідно до завдань творення "русского мира", зовнішня політика Росії щодо України, як і діяльність Московського патріархату, мають відверто антиукраїнський характер. Новітні валуєви, юзифовичі продовжують поширювати міф про лінгвістичну близькість української і російської мов, хоч насправді засилля російської мови в Україні – російських мас-медіа, російської попси і московського попівства мають на меті зробити в майбутньому Україну без українців" (с. 812). Зауважимо, що цей сміливий висновок зроблено ще до української Революції гідності.

В аналізованому збірнику вміщено 22 рецензії С. Гелея на докторські й кандидатські дисертації, причому з різних спеціальностей – "Історія України", "Всесвітня історія", "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни". Це ще раз засвідчує високий фах С. Гелея як історіографа. Наведемо декілька прикладів, які доводять компетентність ученого в різних наукових проблемах. Так, у рецензії на докторську дисертацію Я. Шабали "Аграрні реформи на Волині у ХХ – на початку ХХІ ст.: передумови, перебіг та наслідки" опонент цілком слушно вказав на важливість персоніологічного аспекту в науковій роботі (с. 919). Відгук на такого ж рівня дисертацію В. Комара "Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939)" містить побажання в майбутньому дослідити роль Є. Маланюка, Б. Лепкого, М. Кордуби, І. Кедрина-Рудницького та інших визначних українських діячів у міжнародному прометеївському русі (с. 905). Оригінальною є дисертація польського історика Веслава Лукаша Мацежинського "Реклама в пресі Польського Королівства і Східної Галичини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)", подана на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Однак не менш оригінальними є й висновки офіційного опонента С. Гелея, як-от: "Аналізуючи рекламу, слід відповісти не лише на питання, який товар чи послуги пропонуються та яким періодом можна датувати рекламу, до якої категорії населення належать потенційні споживачі, а й які уявлення формує, на які стереотипи спирається реклама, в чому історичність даної

реклами, які елементи реклами (художні, інформаційні) допомагають зробити висновки і наскільки ці висновки відповідають іншим історичним джерелам" (с. 858).

Окремий блок збірника формують статті політологічного характеру. У полі зору С. Гелея перебуває наукова спадщина представників державницької школи та водночас новітнього українського консерватизму С. Томашівського та В. Кучабського. І це цілком закономірно, бо вказаний сегмент інтелектуальної історії став темою докторської дисертації вченого.

Проаналізувавши історичні та суспільно-політичні погляди С. Томашівського, С. Гелей відзначив їх еволюцію: якщо його довоєнні дослідження в значній мірі написані під впливом народницької концепції М. Грушевського, то такі праці, як "Історія України. Старинні і середні віки" (Львів, 1919), "Під колесами історії: Нариси і статті" (Берлін, 1922), "Петро, перший уніатський митрополит України-Руси" (Львів, 1928), "Про ідеї, героїв і політику. Відкритий лист до В. Липинського з додатками" (Львів, 1929), свідчать про остаточний перехід ученого на державницькі позиції. Його концепція державотворення, яка набула завершеного вигляду в останні роки життя, містить елементи католицизму, консерватизму та прагматизму, – висновкував С. Гелей. Не всі історичні погляди С. Томашівського витримали перевірку часом (наприклад, скептичні думки з приводу ідеї формування в майбутньому єдиної української нації або надто критичні оцінки діяльності Б. Хмельницького, І. Мазепи та С. Петлюри). Та все ж частина його політичних рецептів, вважає С. Гелей, "може прислужитися як для сучасної політичної науки, так і для політичної практики" (с. 332).

Творчий доробок В. Кучабського дійшов до наукового середовища України головно стараннями С. Гелея. У статті "Василь Кучабський про більшовицьку "українізацію" та її наслідки" історик показав, що вчений-консерватор вже 1925 року у своїй праці "Більшовизм і сучасне завдання українського Заходу" розкрив справжню суть політики "українізації" в УСРР. На думку В. Кучабського, метою більшовицької національної політики і, зокрема, "українізації" було не допустити формування української нації як політичного чинника і зупинити її на рівні "культурних націй" (с. 345). Проте, резюмує С. Гелей, тоді В. Кучабський не міг збагнути, що вже на початку 1930-х рр. основною загрозою для єдності СРСР Й. Сталін оголосив місцевий націоналізм. А це означало кінець політики "українізації" і перехід у наступ на національно свідоме українство (с. 346).

У наступних публікаціях – "Василь Кучабський і проблеми державності України на сторінках тижневика "Мета" (1931–1933 рр.)", "Василь Кучабський та проблеми політичної культури" – С. Гелей проаналізував праці В. Кучабського, написані в контексті державницької історіографії та під впливом поглядів В. Липинського. Як зауважив дослідник, В. Кучабський одним із перших в українській історичній науці концептуалізував ідею державності крізь призму нових тенденцій розвитку світу. Розмірковуючи про форму державного правління, він обстоював ідею "позитивного мілітаризму", що виражалася у необхідності національно-військової диктатури як єдиного засобу зберегти територіальну цілісність та державний суверенітет у боротьбі з зовнішніми та внутрішніми ворогами (с. 366). На думку С. Гелея, корисною для сучасних вітчизняних державотворців могла би стати ідея В. Кучабського про пріоритет внутрішньонаціональної діяльності над закордонною політикою. Іншими словами: український рух є неповторним і має спиратися на власний політичний досвід, традиції та історію (с. 373).

С. Гелей виокремив й інші оригінальні думки В. Кучабського, як-от: треба виховувати, плекати кадри не для організації низів, а для формування верхів, щоб керівництво політичним проводом не взяли в свої руки крикуни й демагоги, які не хочуть вчитися, не хочуть готувати себе до того, щоб жити з чесною праці, а кидатися в політику, аби з неї жити, внаслідок чого політичне життя – свідомо й несвідомо – перебуває на грошах і службі чужих держав, а не України, і ця корупція призводить до чимраз більшого партійного і навіть релігійного розшарування народу (с. 384).

Підбиваючи підсумок, зазначимо, що збірка праць С. Гелея завдяки широкій проблематиці дослідження стала вагомим внеском у скарбницю української гуманітаристики. Автор зібрав, систематизував і науково осмислив багатий фактографічний матеріал із різних проблем історії України, української культури та духовності, економічного розвитку Галичини та української кооперації. До того ж, читач має змогу відкрити для себе маловідомі широкому загалу імена українських культурних і кооперативних діячів, політиків, кращих представників історичної та політичної думки. Головна цінність доробку ученого полягає в його не тільки науковому, а й у великому методологічному значенні. Рецензоване видання вкотре засвідчило, що професор Степан Гелей є особистістю невичерпного творчого неспокою, тому побажаємо йому подальшої плідної роботи на ниві української науки.